

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СТАТУС ОСОБИ ЯК ТЕОРЕТИЧНА ДЕТЕРМІНАНТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

УДК 343.1

Хмелевська Н.В.,
аспірантка Академії адвокатури
України

Анотація: У статті окреслюється конституційний статус як теоретична детермінанта забезпечення правової допомоги, уточнені загальні категорії вказаного статусу

Ключові слова: конституційний статус, правовий статус, правова допомога, детермінанта, загальний, спеціальний та індивідуальний статуси

Чітке окреслення конституційного статусу особи в сучасних правових відносинах є ключовою передумовою подальшого розвитку як теоретичних основ, так і нормативно-прикладних площин забезпечення правової допомоги адвокатом в Україні.

Доказами цього слугують виявлені нами, щонайменше, три визначальні обставини:

а) суттєвий розвиток аспектів забезпечення правової допомоги у вітчизняному законодавстві, в першу чергу – безоплатної відповідно до закону України «Про безоплатну правову допомогу» [13], за яким відбулося законодавче утвердження не лише її сутності, складу, умов та суб'єктів надання, а й окреслення чіткого кола суб'єктів права на безоплатну правову допомогу, вимагає приведення статусу останніх до параметрів «кожен», який за Конституцією України має право на правову допомогу [7, 26];

б) отримане законодавче закріплення змісту адвокатської діяльності у якості незалежної професійної діяльності адвоката – фізичної особи, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, передбаченому ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [12] щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту, потребує ідентифікації останнього стосовно параметрів Основного Закону;

в) законодавчий обрис правової допомоги відповідно до ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [12], яка, поряд із представництвом та наданням інших її видів, включає захист як істотний різновид адвокатської діяльності, передбачає поширення конституційного статусу особи на підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), особи, яка притягається до адміністративної відповідальності при розгляді справи про адміністративні правопорушення, оскільки сказаний вид правової допомоги полягає у забезпеченні захисту їх прав, свобод та законних інтересів саме адвокатом, що отримало підтвердження в КПК України [9], де зазначено, що захисником є адвокат.

Отже, розгляд конституційного статусу особи у якості теоретичної детермінанти забезпечення правової допомоги є основою для подальшого розвитку теоретичних засад та практичних спрямувань її надання адвокатом.

На законодавчому рівні Конституцією України у ст. 59 передбачено: «Кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, така допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура» [7, 26].

17 липня 1997 р. Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію про захист прав і основоположних свобод людини [6, 270]. Тому право на правову допомогу закріплене положеннями вказаної Конвенції, де зазначено, що «кожен має право захищати себе особисто чи використовувати правову допомогу захисника, обраного на власний розсуд, або – якщо він не має достатніх коштів для оплати правової допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, якщо цього вимагають інтереси правосуддя» [6, 272]. З огляду на те, наскільки реально ці положення перетворюються в життя, можна судити про наявність або відсутність гуманістичних тенденцій у діяльності держави та її органів, формування відповідних напрямів державної політики. При цьому такого роду можливості повинні рівною мірою забезпечуватися всім громадянам.

Виконання зобов'язань, узятих Україною під час вступу до Ради Європи, запровадження норм і стандартів Європейського Союзу вимагає відповідної адаптації національного законодавства. Насамперед це стосується гарантування конституційних прав особи, зокрема, права на правову допомогу. З моменту набуття чинності названою Конвенцією ці права стали захищатися від порушень з боку держави Європейським судом з прав людини. Відповідно, права регламентація механізму реалізації конституційних прав особи базується на науково обґрунтованій стратегії реформування відповідного законодавства, аналізу його відповідності судовій практиці Європейського суду з прав людини, зберігаючи при цьому національну самобутність.

Розроблена в Україні Концепція формування системи безоплатної правової допомоги, схвалена Указом Президента України від 9 червня 2006 р. № 509, встановлює загальні принципи формування і функціонування системи безоплатної правової допомоги в Україні, а також повного або часткового фінансування правової допомоги за рахунок коштів державного бюджету [8].

Ключовим у становленні системи правової допомоги є прийняття Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 р., який відповідно до Конституції України визначає зміст права на безоплатну правову допомогу, порядок реалізації цього права, підстави та порядок її надання, державні гарантії щодо надання безоплатної правової допомоги, оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб з питань надання безоплатної правової допомоги та інше [13]. З його прийняттям в нашій державі нарешті започатковано створення дієвого механізму реалізації конституційного права кожного на правову допомогу, що забезпечить належне виконання Україною її міжнародних зобов'язань у сфері прав людини та запроваджує європейські стандарти з надання правової допомоги й доступу до правосуддя.

Незаперечним є те, що витoki концептуальної основи забезпечення правової допомоги ґрунтуються на її розумінні, визначеному статтею 59 Конституції України, яке, за нашими переконаннями, належить тлумачити на основі гуманістичної концепції природного права. Мотивом цієї концепції є теза, що першоосною всього права становлять права людини [1, 326–327, 358–359; 5, 717–721; 17, 173–175].

Щодо місця конституційного статусу особи у забезпеченні правової допомоги, за нашими спостереженнями, відсутнє однозначне його розуміння.

Перш за все, для характеристики конституційного статусу особи як детермінанти забезпечення правової допомоги, вважаємо доцільним уточнити загальні категорії вказаного статусу.

Виходячи із судження, що статус сприймається і як «стан», і як «становище», у своєму початковому значенні статусом позначається як загальне становище окремої особи в суспільстві, так і сукупність усіх (або частини) її юридичних прав та обов'язків [14, 132]. Адекватно до такого тлумачення як статус суб'єкта права найчастіше вказується правовий стан останнього, що характеризується комплексом юридичних прав і обов'язків.

Привертає увагу, що у конституційному статусі особи вбачаються основоположні засади, за допомогою яких у Конституції визначаються основні права, свободи і обов'язки людини і громадянина, а також гарантії їх здійснення, тобто можливість мати, володіти, користуватися і розпоряджатися економічними, політичними, культурними та іншими соціальними цінностями; користуватися свободою дій і поведінки в межах конституції та інших законів [11].

Розглядаючи основи конституційного статусу людини, відмітимо, що йдеться переважно про: конституційні принципи правового статусу людини і громадянина; громадянство; основні права, свободи та обов'язки; гарантії реалізації прав і свобод людини і громадянина. Вказаний статус присутній в усіх характеристиках та класифікаціях правового статусу особи. Поняття останнього достатньо повно висвітлене в загальній теорії права і найчастіше визначається як правове положення громадянина або як юридичне закріплення положення громадянина в суспільстві [10, 222–246].

Для характеристики конституційного статусу особи як детермінанти забезпечення правової допомоги важливим є те, що загальне визначення поняття правового статусу особи має абстрактний характер; він фіксується в нормах права для того, щоб підкреслити існування цих прав; правовий статус встановлює форми захисту і гарантії нормального функціонування та здійснення прав і свобод; зміст правового статусу особи включає основні права, свободи і обов'язки людини та громадянина.

Разом з тим, слід зазначити, що «статус» – це абстрактний багатозначний термін; у загальному значенні означає сукупність стабільних значень параметрів об'єкта або суб'єкта. Юридичний словник визначає категорію «статус» як правове положення суб'єкта права – громадянина або юридичної особи, що характеризується та визначається його організаційно-правовою формою, статутом, свідоцтвом про реєстрацію, правами і обов'язками, відповідальністю, повноваженнями, що виходять з законодавчих і нормативних актів [2, 601]. Поряд з тим, поняття «статус» розглядається як положення, позиція, ранг в будь-якій ієрархії, структурі, системі; як сукупність прав і обов'язків, що визначають становище особи, міжнародної організації, держави в міжнародних організаціях, що характеризують їх правове становище [3].

Констатуючи різноплановість поширеності правового статусу, відмічаємо, що на сьогоднішній день питання правового статусу складають важливий самостійний науковий напрям в загальній теорії держави і права, а також в галузевих юридичних дисциплінах [16, 237–238]. Не посягаючи на опрацювання у вказаному напрямі, підоснову правового статусу використовуємо як раціональне зерно для його сприйняття як теоретичної детермінанти забезпечення правової допомоги.

За узагальненням літературних джерел виявлено, що у більшості випадків у правовому статусі поряд із конституційним, розрізняють загальний, спеціальний та індивідуальний статуси особи [4, 190; 15, 413, 485].

Ще раз підкреслимо, що у цій ієрархії конституційний статус виокремлений як фронтальний (тотальний), який визначається конституцією і не залежить від певних поточних факторів, є рівним, єдиним і стабільним для всіх суб'єктів. Зміна вказаного статусу залежить від волі законодавця, а не від бажання конкретного суб'єкта.

Отже, на основі уточнення сутності конституційного статусу особи видається доцільним засвідчити наступне. Через конституційну належність права на правову допомогу останнє є одним із прав, що належать кожному, і які у своїй сукупності розглядаються як конституційний статус особи. В свою чергу, визначений Конституцією і не залежний від різноманітних поточних обставин, конституційний статус є єдиним та однаковим для всіх, характеризується відносною статичністю, узагальненістю. Оскільки право на правову допомогу (у сукупності з іншими конституційними правами та свободами) формує конституційний статус особи, останній виступає як детермінанта забезпечення правової допомоги кожному, незалежно від різноманітних обставин, що змінюються (переміщення по службі, сімейного положення, посади, виконуваних функцій тощо). Вказуючи на природне походження, категорія «права людини» в конституційних актах акцентує їх невід'ємність і невідчужуваність, що поширюється на право на правову допомогу і, як прояв – на її забезпечення.

Вважаємо, що визнання детермінантою забезпечення правової допомоги конституційного статусу поширюється також і правові статуси нижчої ієрархії (загальний, спеціальний та індивідуальний). Перш за все, свідченням такого твердження є тісний взаємозв'язок у реальному житті вказаних видів правового статусу, які не існують відокремлено один від одного, перебувають у постійній взаємодії і є неподільними. Як вірно зазначив М.В. Вітрук, загальний, спеціальний та індивідуальний правові статуси співвідносяться як загальне, особливе й одиничне, знаходяться в нерозривному зв'язку і взаємодії [4, 190]. Одночасно, конституційний статус фігурує базовим, вихідним для решти статусів, тому не враховує багатоманітності суб'єктів права, їх особливостей та специфіки, визначаючи ступінь демократичності та соціальне призначення держави.

Отже, однією з основ формування цілісної концепції забезпечення правової допомоги є окреслення конституційного статусу особи як теоретичної детермінанти забезпечення правової допомоги.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бачинін В.А. Філософія права : [підручник для юрид. спец-тей вищих навч. закладів освіти] / В.А. Бачинін, В.І. Панов. – К. : ІнЮре, 2002. – 380 с.
2. Большой юридический словарь / [ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских]. – М. : ИНФРА, 2004. – 704 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад, і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К. : Перун, 2005. – 1728 с.
4. Витрук Н. В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе / Н.В. Витрук. – М. : Наука, 1979. – 229 с.
5. История политических и правовых учений : [учебник] / [под ред. В.С. Нерсесянца]. – М. : Юрид. лит. – 1989. – С. 717–721.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : за станом на 4 лист. 1950 р. / Рада Європи. – Офіц. вид. – Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – С. 270.
7. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.
8. Концепція формування системи безоплатної правової допомоги в Україні 9 червня 2006 року № 509/2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/509/2006>
9. Кримінальний процесуальний кодекс України. – К. : Паливода А. В. – 2012. – 496 с.
10. Матузов Н.И. Право и личность : [курс лекцій] / Н.И. Матузов // Общая теория права. – Нижний Новгород : Нижегород. ВШ МВД РФ. – 1993. – С. 222–246.
11. Ортинський В.Л. Основы права [Електронний ресурс] / В.Л. Ортинський. – Режим доступу: <http://readbookz.com/books/182.html>
12. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05 липня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>
13. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02 червня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3460-17>
14. Римское право. Понятия, термины, определения / [пер.: Пресняков Ю.В. ; спец. науч. ред.: Черниловский З.М.] ; перевод с чешского Бартошек. – М. : Юрид. лит-ра, 1989. – 448 с.
15. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : [підручник] / О.Ф. Скакун. – Харків : Еспада, 2006. – 704 с.
16. Теория государства и права : [курс лекцій] / [Байтин М.И., Григорьев Ф.А., Матузов Н.И. и др.] ; под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – М. : Юристъ, 1997. – 672 с.
17. Шульженко Ф.П. Історія вчень про державу і право : [курс лекцій] / Ф.П. Шульженко, М.Ю. Наум : [заг. ред. акад. АПрН України, д-ра юрид. наук, проф. В.В. Копейчикова]. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – 192 с.

**КОНСТИТУЦИОННЫЙ СТАТУС
ЛИЧНОСТИ КАК ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ
ДЕТЕРМИНАНТА ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ПРАВОВОЙ ПОМОЩИ**

Хмелевская Н.В.

Аннотация: В статье определяется конституционный статус как теоретическая детерминанта обеспечения правовой помощи, уточнены общие категории указанного статуса.

Ключевые слова: конституционный статус, правовой статус, правовая помощь, детерминанта, общий, специальный и индивидуальный статусы.

**THE CONSTITUTIONAL STATUS
OF THE INDIVIDUAL
AS A THEORETICAL
DETERMINANTS OF LEGAL AID**

Khmelevska N.V.

Summary: In the article outlines the theoretical constitutional status as a determinant of legal aid revised general categories specified status.

Keywords: constitutional status, legal status, legal aid, determinant, general, special and individual status.